

Rezumat

În urmă cu un deceniu, odată cu publicarea *Raportului final* (al Comisiei pentru Studierea Holocaustului în România, prezidată de scriitorul Elie Wiesel, victimă a Holocaustului și originar din Sighetul Marmației), de către Editura Polirom (în 2005), am avut posibilitatea de a cunoaște opiniile și concluziile celor implicați în redactarea textului acestuia. Am reținut, cu deosebire, constatarea că „acțiunile de salvare a evreilor în timpul Holocaustului sunt mult mai numeroase decât cele evidențiate până în prezent” (*Raport final*, f. 295), astfel că această problemă istorică „se cuvine a fi aprofundată”, pentru a se configura o „imagine echilibrată și cât mai apropiată anilor 1940-1944” (*Ibidem*) a fenomenului solidarității umane în zona graniței Ungariei cu România.

La fel de stimulativă a fost, sub raport istoriografic, și formularea lui Elie Wiesel: „Au existat și români buni și curajoși care și-au riscat propriile vieți și au salvat onoarea națiunii lor, opunându-se opresiunii și uciderii concetățenilor lor – și aceștia merită adâncă noastră recunoștință, *dar de ce au fost atât de puțini ?*” (*Ibidem*, p. 15). Iată o interogație pe deplin justificată, care te pune pe gânduri și așteaptă un răspuns concludent. Acesta nu poate veni decât în urma unor cercetări atente și riguroase în legătură cu acțiunile de salvare a evreilor în Transilvania de Nord și Ungaria (în anul 1944), prin trecerea lor clandestină peste graniță, în România, țară care a fost considerată ca o „poartă deschisă” spre viață și libertate.

Așadar, din anul 2005 devenise clară necesitatea de a fi continuate investigațiile documentare, mai ales în arhivele interne (de stat și particulare), în care se pot găsi mărturii despre spiritul de solidaritate umană cu evreii în acele momente tragice ale persecuției și terorii la care au fost supuși de către naziști și colaboratorii lor.

Totodată, era presant necesară examinarea – cu discernământ critic – a întregii bibliografii a problemei, astfel că, din motive obiective, am procedat la efectuarea unei investigații științifice asupra acestei realități istorice. A rezultat prezenta teză de abilitare, în paginile căreia am trasat direcțiile definiției ale modalităților de exprimare istoriografică asupra acțiunilor de salvare a evreilor (în anul 1944) la granița de vest a României. Este evident faptul că, pe parcursul celor șase decenii (1944-2004), percepțiile au fost diferite și au evoluat, în raport direct cu noile descoperiri și lucrări, ca și cu interpretările autorilor acestora.

Prima sursă, de natură memorialistică, cu privire la aspectul istoric de care ne ocupăm, datează din anul 1944, adică din timpul desfășurării evenimentelor. Este vorba de *Jurnalul* elevei (de numai 13 ani) Eva Heyman, pe care aceasta l-a scris, în bună parte, în ghetoul mare din Oradea (unde au fost înghesuși aproape 30.000 de evrei, care constituiau 30 de procente din

populația orașului), fiind practic *unicul* jurnal de ghetou din Transilvania de Nord (unde administrația ungară horthystă a organizat 12 ghetouri și lagăre). Din paginile acestuia răzbat și frământările membrilor familiei sale, alarmați de situația din ghetou și perspectiva care-i aștepta, de a găsi soluții de evadare și, ulterior, de a scăpa cu viață. Cum era și firesc, ei s-au gândit la fuga în România, granița cu aceasta aflându-se la aproximativ 10 km de Oradea. Refugiul în țara vecină însemna, pentru ei viață, pe când lipsa de inițiativă (în acest sens) însemna moarte.

După război, în anul 1946 ziaristul Katona Béla a publicat o carte de memorii în limba maghiară, despre tragicul an 1944, cu titlul *Oradea în furtună*, în paginile căreia se referă și la calitatea de salvator al evreilor a diplomatului român dr. Mihai Marina, fost consul general la Consulatul General al Regatului României la Oradea. Acesta a organizat, împreună cu membri ai Consulatului, acțiuni de trecere clandestină (pe la Băile Felix și Șauaieu) peste graniță a unor grupuri de evrei, fiind, până acum, identificați cel puțin 10 dintre aceștia. Evocarea, ca martor al evenimentelor, a unor asemenea fapte constituie nu numai un gest de recunoștință, ci și unul de introducere în circuitul de informații a unor acțiuni concrete salvatoare de evrei, a diplomatului amintit, nefiind prins, la trecerea (în miez de noapte) a graniței dintre Ungaria și România, nici măcar un refugiat evreu. Tot în 1946 depunea o mărturie (în prezența a doi locuitori din Oradea) și medicul Miksa Kupfer, care relatează despre modul cum familia sa și alți câțiva evrei au fost salvați, prin trecerea lor peste graniță (în România), de către Mihai Marina, precizând că acesta a făcut-o într-un mod „dezinteresat”, deci a fost un act sincer de solidaritate umană. Ulterior, au fost descoperite și alte dovezi documentare prin care sunt confirmate cele menționate în cărțile Evei Heyman și Katona Béla, care – din perspectivă istoriografică - sunt cele dintâi surse documentare de referință. Prin cercetările noastre am eliminat orice incertitudine în acest sens.

Peste trei decenii, în 1976, dr. Mihai Marina a reliefat, într-un articol apărut în revista *Magazin istoric*, contribuția sa la salvarea evreilor. În fața terorii antisemite, el – și colaboratorii săi – nu puteau „rămâne impasibili” și, ca atare, au riscat organizarea unor acțiuni de salvare a evreilor, pe care i-au transportat cu mașinile din oraș până la graniță, peste care au fost trecuți noaptea de țărani români din satele învecinate (sunt menționate numele a doi dintre aceștia), care cunoșteau bine locurile.

Am reconsiderat acest text memorialistic (în câteva articole), scoțând din anonim o problemă istorică de certă importanță, care se impunea a fi cunoscută. Ieșind din zona „tăcerii” impuse și de sub efectele blocajului politic, aceasta a fost impulsionată și de autoritățile politice, care s-au arătat interesate de evidențierea faptului că în Transilvania de Nord au fost practicate, de către instituțiile administrative ungare (primari, jandarmi și poliție), abuzuri fără

precedent față de locuitorii evrei, pe care, în lunile mai și iunie 1944, i-au ghetoizat (într-un număr copleșitor, de peste 150.000), după care i-au deportat în lagărele morții din Polonia.

Este de semnalat faptul că, în anul 1980, a fost inițiată o colaborare între Yad Vashem și instituții din România, pentru a-i familiariza pe cercetătorii români cu „problema Holocaustului” (rămasă până atunci necunoscută), ca și cu fenomenul solidarității cu evreii. Au fost organizate simpozioane comune la București (la care au participat și istoricii israelieni Efraim Ofir, Jean Ancel și Israel Gutman). Între 1986-1989 s-au intensificat eforturile reconstitutive iar după evenimentele din decembrie 1989 s-a realizat (între 1990-1994) o etapă de acumulări cantitative și de clarificări interpretative. Toate acestea au demonstrat interesul tot mai accentuat pentru problematica salvării evreilor, ajungându-se într-un moment al maturizării preocupărilor în această direcție.

În anii 1995-1996 s-a declanșat însă o aprigă polemică având ca obiect acțiunile de salvare a evreilor, ale cărei ecouri persistă până astăzi. Obiectul acesteia a fost activitatea de salvatori a profesorilor Raoul Șorban și Moshe Carmilly-Weinberger, care a fost contestată de către istoricul american Randolph Braham, cel mai avizat specialist în Holocaustul de pe teritoriul Ungariei, inclusiv al Transilvaniei de Nord. În 2004, când s-a încheiat reconstituirea noastră de factură istoriografică, acest aspect istoric a fost examinat în *Raportul final* (al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România), fiind formulate concluzii pertinente și încurajatoare pentru cei care studiază fenomenul solidarității cu evreii în anul 1944.

Prin examinarea (cu metode științifice specifice domeniului) lucrărilor care se referă la problematica salvării evreilor (în anul 1944) din Transilvania de Nord și Ungaria, am realizat o imagine sintetică și coerentă a acestui fenomen. Este principala noastră contribuție, în direcția evaluării percepțiilor istoriografice, la care se adaugă, în partea finală a prezentei teze de abilitare, contribuțiile noastre (din perioada 2005-2014) la progresul cercetărilor, care au identificat și alte zone de solidaritate umană cu evreii (în 1944) la granița de vest a României. Menționăm, totodată, că am creionat și perspectivele (respectiv, planurile de evoluție) acestor preocupări, cu accent pe elemente concrete, din care să rezulte faptul că există șanse reale de continuare a cercetărilor.